

A XIV. ÉS XV. SZÁZAD ISKOLÁI.

(Befejező közlemény.)

A muzsika, legalább Boethius tankönyve szerint, a középkori iskolákban nagy gondozásban részesül. De a XIV. és XV. századokban mindig szűkebbre szorul tanítása. Az egyházi énekekre gondot fordítanak, mutatja ezt a memmingeni iskola egyik statutuma, mely így hangzik :

Tui sine macula libri teneantur
Et cantuales penitus in cura habeantur.*

A világi dal csak félénkséggel csendül meg az iskolákban, vagy épen nem. Alkalmask erre bizonyos ünnepi alkalmak, midőn a tréfiának, gúnynak és humornak ideje van ; például a szamarak és a bolondok ünnepe, midőn tréfás latin és német világi dalok hallatszanak az ifjúság ajkairól. Biztos adatunk van rá, hogy 1304-ben Hamburgban, a *Knäbenbischof* ünnepén, ilyen dalokat énekeltek. Pedig a középkor társadalmá nem idegenkedett a világi daloktól. Papi körökben is többször énekelnek víg világi darabokat, leginkább latin nyelven. Az ifjúságot féltik, a summa reverentia erga pueros elve egész merev szigorúsággal uralkodó a középkori társadalomban.

Az anyanyelv mostoha gyermeke a középkori iskolának. Nemcsak nem tanítják, hanem az élő latin nyelv uralma alatt tilos a gyermekeknek anyanyelvükön beszélni, latinul kell iskolában és iskolán kívül társalogni.

Még a városi iskolákban is latinul beszélnek a tanulók. Az igaz, hogy a városi iskolákban mégis fölkarolják a német nyelvet, illetőleg a latin föltétlen uralma mellett nagy kegyesen megengedik, hogy azt is taníthassák. Ezek az iskolák közvetlenebbül és közelebből érintkeznek az étellel, innét van az a nagy újítás, hogy a hazai nyelvnek tanulása is föl van véve az iskola tantervébe.

* Az éneklés azonban általános, csak a tanításban a művészi tekintetre nem figyelnek. *Canere mane, canere vesperi, canere carmina latina neque cantoribus, neque auditoribus intellecta, canere ante hoc, ante illud altare, canere modo in huius, modo in illius sancte defuncti hominis memoriam, hic labor, hæc fuit doctorum in scholis opera præcepta.* (Die Leistung der Torgauer Schule von der Reformation. Programm v. 1712, gearb. v. Reinhard. V. ö. Tschiersch: Geschichte des Luckauer Schulwesens, 1880. 4. l.)

Történelem, földrajz, természetrajz nem tárgyai a középkor középiskoláinak, még az egyetem is csak a legszükségesebbekre szorítkozik ezen tantárgyak tanításában. A XIII. században a sokoldalú tudós Beauvais Vincze ugyan megkísérte, hogy az érdeklődést fölkeltsse a történelem, földrajz és természetrajz iránt, de sem az intelligens társadalom, sem az iskola nem értik meg, így hát nem is méltányolják.

A középkor egész élete szorosan összefügg a vallással. Minden törekvés innét indul ki, ide tér vissza. A vallástan tanítása ennél fogva nem zárkózik kizárólag az iskolára; az élet, a társadalom részt követel magának a vallástan tanításában. Ebben leli magyarázatát az, hogy a doctrina religionis mint külön tantárgy nem szerepel a középkori iskolában, hanem minden tantárgynak fontos részét képezi, minden órában előfordulhat az iskolában. Akármelyik tantárgyat magyarázza a tanító, mindig van alkalma arra, hogy a Patert, Avet és Credót elimádkoztassa növendékeivel és ennek alapján a keresztény hittant, a psalmusok, himnuszok, a tizparancsolat, az egyházi parancsok tanításával pedig a keresztény hit- és erkölcsant fejtegesse. A tanítónak szerencsés helyzete van, jól tudja, hogy ebben a munkájában család- és társadalom egyaránt munkatársai.

Az írást a középkor művészetnek tartotta. Nagy súlyt fektetett arra, hogy szépen irjanak; papok, szerzetesek házaiban külön tanítják, honnét az írást a középkor «ars clericalis»-nak tartotta. Németországon és Németalföldön iskolák keletkeznek, melyek magánintézetek voltak, hol írni tanították a gyermekeket (Schreibschulen). Ezek kiváló súlyt a német írásra fektetnek. Olvasni latin szöveg alapján tanulnak a gyermekek itt is, de az írást némettel kezdik meg, és ezzel összekötik a a német stílus tanulását is.

Az írószerek drágasága miatt az írás mint művészet nagy becsben áll, egyénileg a legjobb ajánló levél. Ha azt mondják valakiről: ez szépen tud írni, arra minden körben, de különösen papi körökben tisztelettel tekintenek.

Nagy gondot is fordítanak az iskolában a szépírásra. Persze az egyházi iskolákban a latin írás kiváltságos gondozásban részesül mindig, a XIV. és XV. századokban is. A Palm kiadásában megjelent: «Anweisung zur Kalligraphie» bizonyítja, hogy a középkori iskola tanárai és tanulói mily nagy szorgalmat fejtettek ki ezen a téren.

A városi iskoláknak sok érdemeit tetézi az is, hogy az írást általánosabbá teszik. Az ars clericalist hosszú időn keresztül az egyházi rend tagjai kiváltságának tekintették. Irni, különösen szépen írni, paphoz illő dolog volt. A városi iskolák, különösen az említett magániskolák most azt eszközlik, hogy a polgári rend tagjai közül többen megtanulnak írni, nem lesz kivételszámba menő esemény az, hogy polgár ember is

tudjon írni. A nemzeti nyelv fejlesztésére ez a körülmény nem kis mértékben befolyt, mivel a polgárok szivesebben irnak anyanyelvükön.

Más helyen, és pedig ismételve, említettem már, hogy a középkori iskolának eredményes működését mennyire gátolja az a körülmény, hogy nincsenek tankönyvek. A XIX. század gyermekének bajos elgondolni, hogyan lehet tankönyvek nélkül tanítani. (Tankönyvek nélkül igen, csak olvasókönyvek nélkül nem tudunk ma tanítani. Szerk.) Bizony, nehéz volt az a középkorban is. Mikor tehát a középkor fölött ítéletet akarunk mondani, jól gondoljuk meg, milyen viszonyok közt élt a középkor embere. Ne a mai álláspontra helyezkedjünk, hanem azon idők álláspontjára. Ez esetben nem lesz ítéletünk lesújtó. Mindenkor megtette a maga kötelességét. Az emberiség szerves élete okozza, hogy néha pihentetni kell az erőket és tehetségeket. De ez után annál nagyobb hévvel indul meg a munka.

A középkor iskoláiban nemcsak tanítók vannak, hanem könyvmásolók is, kiket bizonyos kiváltságokban részesítenek, mindenekelőtt a tanítók közé sorolják őket. Ilyen könyvmásolók (librarii, stationarii, pergamenarii, illuminatores) nagy számban vannak egyes egyetemi városokban. Gondot fordítanak a könyvmásolásra a kolostori és káptalani iskolákban is, melyek mellett rendszeren nagy könyvtárak vannak. A benzések, a dominikánusok, francziskánusok, valamint a középkor folyamán keletkezett többi szerzetesek, mindenféle kitüntetéssel buzdítják a rendtársakat a könyvmásolás terén kifejtendő munkásságra.

A városi iskolák tanítói maguk készítenek tankönyveket, mivel a városi iskolák megváltozott helyzete ezt szükségessé tette. A könyveket tanítványaiknak eladják; természetesen örömeikre szolgál, ha tanítványaikon kívül mások is megszerzik tankönyveiket. Sokszor, mondhatjuk a legtöbbször, az eladás nem sikerül, a tanítók kölcsönbe adják könyveiket tanítványaiknak, vagy másoknak is. Néhol azonban a tanítók tankönyveik eladásában szerencsésebbek. A tanulóknak megparancsolják, hogy a tankönyveket a *Locatustól* vegyék, és sokszor jó üzletet csinálnak.

A rongypapír föltalálása után a könyvek olcsóbbak lesznek bár, de azért mégis az általános tapasztalás szerint a szülők nehezen adják rá fejüket arra, hogy gyermekeik számára tankönyveket vásároljanak. A művelt társadalom tagjai arra hivatkoznak, hogy ők is befejezték iskolai tanulmányaikat a nélkül, hogy szüleik megvették volna nekik a tankönyveket. Fiaik ne legyenek semmiben se különbek; a tanítók jövedelmét szaporítani pedig nincs szándékukban.

A tanítói kar mindennek daczára lelkiismeretes szorgalommal törekszik a tanítás sikerének biztosítása érdekében mindent megtenni. Nemcsak tankönyveket szerkesztenek, még segédkönyvekről is gondos-

kodnak. A kolostori iskolákban, majd a városi iskolákban, latin és német szótárakat szerkesztenek a tanulók számára. A Wackernageltől¹ 1847-ben kiadott: *Vocabularius optimus (Vocabularius puerorum)* a XIV. századból való. Ez a könyv egyformán fontos pädagogiai, nyelvtani és régiség-tani szempontból. Az egyes szavakat először tartalmuk szerint, másodszor az alphabetum szerint állították össze. A szótárban előforduló szövegeket, verseket, részint grammatikai könyvekből, részint egyes írókból (Ovidius, Vergilius, Lucanus, Horatius, Juvenalis) veszik.

Ez a szótár, valamint a középkorban megjelent többi szótárak, Sevillai Izidor etymológiája alapján készültek, mely a szótáriradalomban forrásul szolgált.

1478-ban Augsburgban jelent meg egy *Vocabularius rerum*,² Nürnbergben pedig 1482-ben egy *Vocabularius latino-germanicus*, 1480-ban ugyancsak Nürnbergben *Vocabularius Teutonicus*.³

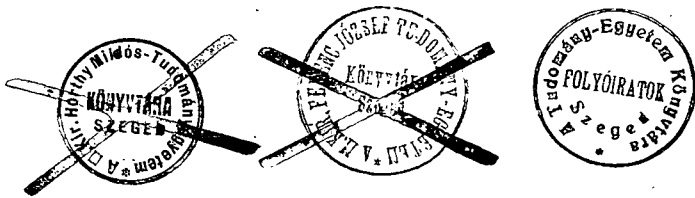
A szótáriradalomba tartoznak a *Gemma gemmarum*, *Catholicon*, *Modus latinitatis* is, melyeket a XV. század végén és a XVI. század elején sokszor lenyomtatnak, és nagy tekintélyben is állanak mindaddig, míg a humanisták újabb és jobb tankönyvei ki nem szorítják. Megjegyezzük, hogy az utóbbi könyvek nem a tanulók, hanem a tanárok számára készültek, és többszöri kiadásuk azt bizonyítja, hogy a tanítóvilág általánosságban használta. Néhány szótár kéziratban maradt.

Mikor a scholastika, egyidőre, háttérbe szorítja a klasszikusokat, a buzgó scholastikusok, nem annyira a grammatika és rhetorika, mint inkább a dialektika érdekében minden arra való eszközt iparkodnak felfedezni. A római költők helyébe jámbor legendairók művei kerülnek, kiknek verseit az interlinearis módszer szerint lefordítják, értelmezik, kommentárokkal ellátják. Leginkább használt tankönyvek: *Disticha Catonis*, *Eccloga Theoduli*, *Anticlaudianus Alani ab Insulis*. Az *Eccloga* didaktikai költemény parænesis formájában, a másik pedig encyklo-

¹ Wackernagel Károly Henrik Vilmos német tudós és költő. Szül. 1806 április 23-án Berlinben, meghalt 1869 decz. 21-én Bâselben, hol a pädagogiumban volt tanár.

² A végén ez olvasható: *Vocabularius rerum ex officina Johis Keller in Augusta Anno Dni 1478. In folio.* Az egyedüli könyv, melyet Keller Augsburgban nyomtatott.

³ *Vocabularius, secundum ordinem alfabeti ita quod latinum præcedat, et theutonicum subjungatur.* A végén: *Per Conradum Zenniger Nürbergensem civem correctione previa impressum. Anno domini 1480.* Ugyanez megjelent 1482-ben is melynek végén ez olvasható: *Explicit vocabularius theutonicus in quo vulgares dictiones ordine alphabetico preponuntur et latini termini ipsas directe significantes sequuntur.* Impressus Nuremberge per Conradum Zeninger. Anno dni 1482. In Quart.

pædikus munka kilencz könyvben, poetikus módon szerkesztve, melyben a XII. század tudós cisterciája. Alanus* ab Insulis, az ifjúság nevelésében előforduló szükséges dolgokat iparkodott összefoglalni.

Ugyanilyen encyclopædikus munka Reisch György karthausinak Margaritha philosophica című 12 könyvből álló munkája, mely megint dialogikus formában van írva. A hét első könyvben a grammatikát tárgyalja a szerző, a nyolczadikban és a kilencedikben a természetbölcseletet (naturalis philosophiæ principia) és a lélektant (de anima), a három utolsóban pedig a bölcséleti erkölcsant (de principiis philosophiæ moralis). A munkáról Eck János dr. nagy elismeréssel nyilatkozik. Nyomatásban ismételve megjelent: 1496-ban, 1504-ben, 1508-ban, 1512-ben, 1517-ben és később is még többször. Értékét és hasznavehetőségét ez a körülmény világosan mutatja.

Nagy szerepe van a középkori iskolákban a verseknek. A tanulók mindent versben tanulnak, a tanítók viszont a különböző tárgyakat így tanítják. A tankönyveket nem kötik meg semmiféle korlátok, a latin nyelv uralma alatt átlépik a nemzeti határokat, messzeföldön lesznek ismeretesekek, általánosan használtak.

Az iskolaépületek egyszerűk, a legtöbbször szűkek, kényelmetlenek. Az iskolahelyiségben van egy tanterem, szegényes lakás az iskolamester, kántor, locatus részére. Az épület anyaga is kezdetleges, kőből épült iskolák a kivételek közé tartoznak.

Fűtés, világítás tekintetében patriarchális állapot uralkodik a középkori iskolában. Az iskolamester a hónap elején megállapítja, hogy a tanulók közül kik hozzanak fákát, gyertyákat. A tanulók szülei végrehajtják az iskolamester rendelkezését, gyermekeik elviszik az iskolába a fát és a gyertyát, a tanító pedig a tanulók közül kiválasztja az alkalmasakat a világítás és a fűtés rendbentartására.

Hogy az iskola milyen helyen van, azzal keveset törődnek. Néha bizony megtörténik, hogy raktárak szomszédságába kerül, a midőn holmi mulatságos jelenetek nem ritkán előfordulnak, mint a majnai Frankfurt egyik iskolájában, melynek tőszomszédságában állott egy városi faraktár, honnan a tanulók az ablakon át kedélyesen loptak az iskola számára fákát. Műhelyek környékében is vannak sokszor iskolák,

* Alanus, szül. 1114-ben, valószínűleg Lilleben, *auverrei* püspök lesz 1151-ben, 1167-ben lemond és a clairveaux kolostorba vonul vissza, hol késő öregségben 1202-ben vagy 1203-ban halt meg. Doctor universalisnak nevezték kortársai; hittudós, bölcselel, physikus, történetíró és költő. Művei: *Regulæ de sacra theologia, ars catholicæ fidei anti-claudianus, doctrinale altum seu liber parabolarum*. Műveit részben összegyűjtötte és kiadta Visch (Antwerpen, 1650).

honnét a munkások lármája, a szerszámok zakatolása nagyon behallatszik az iskolába. Mindez nem háborgatja sem a tanítókat, még a tanulókat sem, kik elvégre egészen megszokják, és így föl sem veszik a lármát. Az emberek, itt is bebizonyodott, leleményesen tudják magukat föl találni, egyúttal vigasztalni is. Ezek a jó tanítók a zaj hallatára azzal szokták magukat is, tanítványaikat is vigasztalni, hogy bár a zajt hallják, de a papírral bevont ablakokon semmit se látnak.

Az iskola felszerelése rendkívül szegényes. Egy-egy osztályban, mely a középkor fölfogása szerint egészen föl van szerelve, van egy pulpitus a tanító számára, vannak padok a tanulók részére, végre tábla mindakettő számára, hogy irhassanak rá és számolhassanak rajta. Vannak iskolák, melyekben hol az egyik, hol a másik hiányzik.

Az egész tanítás abban áll, hogy a tanító előad, előre mutat mindent, a tanulók pedig utána beszélnek, utána csinálnak mindent.

Midőn a XIII. században a tudományos élet föllendül, még inkább akkor, midőn a renaissance hatása alatt a könyvek szaporodnak, a tanítók diktálni kezdenek az iskolában. A tanulók szorgalmasan leírják, és büszkélkednek a gondolatban, hogy nekik is lesznek könyveik. A tanító tollba mondja a szöveget, az interpunctiókkal nem gondol; az a tanuló gondja, hogy alkalmas helyre tegye a szövegben. Ez úgy történik, hogy az egésznek lediktálása után egyes részek taglalásába bocsátkozik a tanító. Ilyen alkalommal terjeszkedik ki a tanító, bárcsak szórványosan, reális magyarázatokra.

A középkori iskolákban osztálytanítás van. Az osztályok száma azonban nem egyforma mindenütt, ellenkezőleg különböző. A mennyiben erre vonatkozólag következtetni tudunk, az osztályok száma két körülménytől függött: először a tanulók számától, másodsor attól, hogy van-e elegendő tanító. Közönségesen három osztály van, másutt négy. Zwickauban bursales, logici, grammatici, parvuli, Bayreuthban is négy: prima, secunda, temporales, casuales, Münsterben pedig hat osztály van ugyanannyi tanítóval.

1485-ből van egy tanrend, melyből a nürnbergi három osztályból álló iskola tantervét és tanmenetét ismerhetjük meg.* A fiatalabb tanulók naponkint hat órát töltenek az iskolában, háromat délelőtt, háromat délután. A kolostori és káptalani iskolákban az öregebb tanulókat az isteni tisztelet elvégzésébe belevonják; a szerzetesekkel, illetőleg a kánonokkal résztvesznek a breviarium elvégzésében. Ez persze a tanítás egyöntetűségére, egymásutánjára kártékony, zavarólag, szórakoztatólag hat a többi tanulóra. Münsterben az öregebb tanulók napjában három-

* V. ö. Heerwagen Zur Geschichte der Nürnberger Gelehrtenschulen. I. (1860); vollständig in Programm v. 1863.

szor kötelesek a choruson megjelenni a breviarium recitálása végett, és minden alkalommal két óráig vannak ott, 6—8-ig, 12—2-ig, 4—6-ig. Ez a kötelezettség a tonsuratusokra szól első sorban, bár nem kizárólag.

Az iskolai élet és a fegyelem megegyez a középkor szellemével. A középkor iskoláiban megtaláljuk a középkort általánosan jellemző askesist, mely lényegileg a lemondásban áll, egyúttal a durvaságot is. Az askesis különösen jellemzi az egyházi iskolákat, bár nem hiányzik a városi iskolákból sem. A durvaság nem általános ugyan, de sok helyen előfordul mégis. Az egyházi iskolák tanulóit censurákkal büntetik meg, a városi iskolákban is használják a censurákat fenytékül, de ezeken kívül mással is föllép a városi hatóság a rakonzátlan tanulók ellen.

A tanulók durva, rakonzátlan viseletének, valljuk meg az igazat, nagy részben a tanítók voltak okozói. Erasmus Albernus valóban megdöbbenően beszéli el, hogyan bánt vele *Niddában* egy tanító, kinek házában lakott. Ha bort ivott, beszéli Erasmus, az ördög szállott bele, ily állapotában berohant hozzám, nem költött fel, hanem a szó szoros értelmében kiragadott ágyamból lábamnál fogva, és mintha ekevas lettem volna, úgy szántotta föl velem az egész szobát, fejemmel suroltatta annak padlóját. Mikor ebbe beleunt, vett egy zsákot, abba beletett, és kihajított az ablakon. Tanulásról persze szó sem volt, meg is látszott rajtam, tizenégy éves koromban még declinálni sem tudtam.¹ Butzbach vándortanuló még hajmeresztőbb dolgokat beszél el az iskola fegyelme-ről és életéről. A tanulók elkerülik az iskolát, folyó partjain lappanganak, mikor azután elmennek az iskolába, a tanítók boszút állanak, lehúzzák ruháikat, és fához kötik stb. stb.²

Azon nem csodálkozhatik senki, ha ily bánásmód ellentállásra ösztönzi az öregebb tanulókat. Nem ritka eset, hogy a tanító a városi hatóságtól kér segítséget tanulóinak megfélemezésére. A csendet, ilyen esetben, városi szolgák állítják helyre.

Az még inkább durvaság jele, ha a középkor vallásos felfogásával nem törődve, megbotránkoztatják a jámbor hívőket. Szent István vértanú ünnepének reggelén, a kirendelt tanulók fülsiketítő lárma között, rendetlen futásban, sietnek a chorusra, hol nem a kijelölt énekeket énekelik, hanem hahota közben egész másokat. A templomból hazajövet betörnek a házakba, hogy fölzavarják reggeli álmukból azokat, a kik nem voltak a templomban. Az ilyeneket méltán büntették egyházi fenytékekkel az egyházi iskolák hatóságai.

¹ V. ö. «Ein gut Buch von der Ehe.» Theol. Litteraturblatt 1856. 842. s. köv. l.

² V. ö. Chronica eines fahrenden Schülers, oder Wanderbüchlein des Joh. Butzbach, übersetzt von Becker 7., 11. s. köv. l.

Istennek hála, a főnnebbi eset a ritkaságok közé tartozott. A középkor folyamán épen azt tapasztaljuk, hogy úgy magára a népre, mint az ifjúságra, a vallás igazságai, a keresztény hit elvei, a bibliai és egyéb szent történetek vannak fékező hatással. A vallásos szellem, az evangéliumi kovászhoz hasonlóan, megnemesít mindent. Az ifjúságot feltékeny gonddal akarják ebbe a vallásos szellembé bevezetni, család, iskola, társadalom, mindenekelőtt az egyház, közreműködnek erre a célra. Az ifjúság részt vesz az isteni tiszteleten, sőt működik is ott. Fényesebb, nagyobb sz. misék, ünnepélyes vecsernyék, processiók, temetések, gyászmisék nem tartatnak meg az ifjúság részvétele nélkül. Nemcsak az egyház kívánja ezt így, hanem a középkori társadalom is.

Ha a történelmi igazságnak megfelelően megemlékeztünk a középkori iskola életének és fegyelmének sötét oldaláról, mely az ifjúság durvaságában, a tanítók ugyanilyen bánásmódjában elszomorító képben tünteti föl ezeket az iskolákat, ki kell emelnünk azokat a vonásokat is, melyek a középkori iskoláknak egészséges életét tükrözik vissza. A szív, a kedély nemesítésére, az akarótehetség érzelmi felének kiművelésére nagy gondot fordítottak a középkori iskolában. Az iskolai ünnepek erre szolgáltak.

Ezen az ünnepeken mindig vallásos tárgyú és szellemű darabok vannak előtérben. Karácsony, vízkereszt ünnepein, sz. Gergely pápának, a középkori iskolák védőszentjének, sz. Miklós püspöknek ünnepein elmaradhatlanok az iskolai ünnepek, mely alkalommal rendesen valami szindarabot játszanak el. A szereplők tanulók, bár helylyel-közzel mások is föllépnek, kik, mint az ifjúság barátai, szíveségből teszik ezt a szolgálatot. Világi ünnepeknél is közreműködik az ifjúság. Fejedelmek fogadása náluk nélkül el sem képzelhető.

A középkori iskola képe hiányos volna, ha nem emlékeznénk meg az iskola tisztviselőiről és tanítóiról. A káptalani iskola élén állott egy kanonok, kit scholastikus kanonoknak neveztek. Szép jövedelme, és a káptalanban megkülönböztetett helyzete volt, a chorusban közvetlenül a dékán után következett a stalluma. A káptalani élet virágzása idejében tanított, különösen a domicellarisok vezetése volt rábízva, kik papnövendékek voltak, és a scholastikus kanonok tanítja őket mindaddig, míg a szükséges tanulmányok elsajátítása után papokká nem szenteltek. Később azonban engednek a scholastikus kanonokok, a nagy jövedelmet élvezik, de helyettük mások tanítanak, kiket sajátjukból fizetnek. Az iskola igazgatását alkalmas férfiúra bizzák, kit rectornek neveznek, és a scholastikus-kanonok a főfelügyeleti jogot tartja fenn magának. A rector után a cantor következik, ki a középkori iskola ének mestere és nagy tekintélyben áll tanítványai előtt, mint a rector után következő személy.

A rectort a tanításban többen segítették. Ilyenek voltak a locatusok,* sociusok, collaboratorok, submonitorok stb., kiket maga a rector fogadott fel. A szegény rector nem igen válogathatott, néha-néha nagyon is semmirekellő emberekkel kellett megelégednie (Schlimmes Ende eines solchen Locatus an der Stiftsschule in Nordhausen, Förstemann, Nachrichten. S. 13. f.). Kóborló vándortanulók szerepelnek sokszor a rector segítőársai gyanánt, máskor az öregebb és felsőbb iskolába járó tanulókat használják föl tanításra az alsóbb iskolákban. Ott fényes helyzete van a rectornek, jó lábön áll az iskola, a hol akadémiai fokot elnyert egyetemi hallgatókat fogadhat fel.

Az 1179-ben tartott harmadik lateráni zsinat elrendeite, hogy minden káptalanban legyen egy theologus-kanonok, ki javadalmát azért kapja, hogy a papjelölteket és a szegény tanulókat ingyen tanítja. A zsinati végzés végrehajtása nagy nehézségekbe ütközik, több helyt meg nem is sikerül. Az 1215-ben tartott negyedik lateráni zsinat ezért az előbbi határozatot oda módosítja, hogy ilyen theologus kanonoki stallum csak a metropolitai káptalanokban alkalmaztassék. Az 1516-ban tartott ötödik lateráni zsinat a körülmények parancsoló hatalmának hatása alatt a harmadik lateráni zsinat decretumát állítja vissza, és minden káptalant kötelez egy ilyen theologus-kanonoki stallum fölállítására, egyszersmind ugyanezen zsinat elrendeli, hogy a cantor jövőben szintén kanonok legyen. A zsinat végzését azonban nem hajtják végre mindenütt, és így történik, hogy a káptalan másokat biz meg a fiatal papjelöltek tanításával. Ezek theologiai doctorok, vagy legalább baccalaureusok, kiket a káptalan fizet, egyúttal külön javadalmuk is van. Számuk idővel kettő: (V. ö. Kæmmel: Geschichte d. deutschen Schulwesens. 123. s köv. l.)

Ezeket hívják a káptalani iskolákban lectoroknak, és azokat a papjelölteket tanítják, kik a theológiát nem az egyetemen végezik. Mert nem volt elengedhetetlenül szükséges, hogy a papjelöltek egyetemet végezzenek, káptalani iskolákban is elvégezheték a szükséges tanulmányokat.

A kolostori iskolákban szerzetesek tanítanak, kik valamelyik híres egyetemen nyerték kiképzésüket, és onnan visszatérve lelkesen fáradoznak a kolostori iskolák fölvirágoztatásán. Szintén lectoroknak nevezik, és saját rendjük szerzetes-növendékeit tanítják a theologiai tudományokra.

A kolostori iskoláknál sokszor megtörténik, hogy az egyének hiánya következtében kénytelenek világiakat, néha még vándortanítókat

* A locatusokat (gedungene) Siléziában signatoremeknek (signa=betű), déli Németországban pedig stampualeseknek (stampus=jegy) nevezték.

is alkalmazni. Ezek természetesen az elemi tantárgyakra, legfőlebb a trivium tárgyaira tanítják a növendékeket.

A városi iskolák tanítói karában sem látunk valami nagy változást. Az egyetemi fok elnyerése itt is megkívánt kellék volt, és az intézet élén sokszor állott egyházi férfiú, bár a legtöbb esetben mégis világi emberek a rectorok. Az egyház beavatkozása a városi iskolákban is nagy, püspöki engedély, illetőleg a scholastikus-kanonok beleegyezése nélkül nem szabad fölállítani városi iskolát. Az engedély föltételei sokszor nagyon súlyosak, templom közelében, a város közepén nem engedik meg, és ezért a városi iskolák a város szélén állanak legtöbbször.¹

Az iskolai jövedelem csekély, ebből bajos fizetni a tanítókat. Ezért általános a középkorban az, hogy az egyháziak közül van legtöbb tanító, mivel azoknak ezen a czímen is vannak javadalmaik.

Az iskolapénz csekélységére elég fölemlíteni azt, hogy Lüneburgban egy 1482. rendelet értelmében a tehetősebbek 14 schillinget, a szegényebbek pedig ennek felét voltak kötelesek tandíj czímen fizetni minden esztendőben.²

Hannoverben pedig évenként három schilling volt a tandíj, és még husvétra egy schillinget fizetett fiáért a hannoveri polgár. Az idegenek háromszoros tandíjat fizettek, és még beiratási díj czímen is bizonyos összeget.

Az oderai Frankfurtban a tehetős polgárok negyedévenként két garast fizettek az iskolamester számára, ugyanannyit a locatus részére. A szegények ennek felét fizették. Magánórákért is járt egy pár garas a tanítóknak. Ezeknek a magánóráknak azonban már a középkorban sokan nem voltak barátai. Nürnbergben például 1485-ben elrendelik, hogy minden mellékjövedelmet megszüntetnek, és ennek kárpótlására úgy intézkedtek, hogy az odavaló polgár tanuló fia negyedévenként az eddigi tizenöt fillér helyett huszonöt fillért fizessen, az idegenek fiai pedig a huszonöt filléren felül minden héten egy fillért fizessenek. Ez már nagy haladás. Néhol a tanítót természetben fizetik, kenyeret, halat, bort szállítanak számára, máshol tehetősebb családok egész esztendőre vagy egymásközt fölosztva bizonyos időre asztalukhoz invitálják, ünnepnapokon pedig nem feledkeznek meg róla, ajándékokkal kedveskednek. Azoknak a tanítóknak aranyéletük van, kik tanítók és jegyzők egy személyben. Az utóbbi hivatal elérésére bizonyos fokú tanultság és természetes

¹ A scholastikus-kanonok főfelügyeleti joga a városi iskolákban is megvan.

² A schilling értéke Németországban nem egyforma. Hamburgban és Lübeckben $\frac{1}{16}$ márka, Meclenburgban $\frac{1}{48}$ tallér.

ügyesség volt szükséges. Néha megesik, hogy valamely tanító mint polgármester fejezi be életét.

A fizetés csekélysége ezek után nem lehet föltűnő. A salzburgi káptalani iskola rectora (egyházi iskolákban is volt néha világi ember a rector) teljes ellátáson kívül évenként nyolcz dukát aranyat, a kolostori iskola rectora ugyanitt teljesen ellátáson kívül öt dukát-aranyat kapott fizeteskép minden esztendőben.¹

Néhol a scholastikus kanonok elkövette azt a vakmerőséget, hogy fölemelte a tandíjat. Darázs-fészekbe nyult, nagy kellemetlenséget okozott magának. Az érdekelt szülők a scholastikus ellen fölzúdulnak, az ellenkezés, nyugtalankodás, sőt a gyanúsítás is megindul az egész vonalon. Pénzvággyról vádolják a scholastikust, ki az iskolapénzt azért emeli föl, hogy saját jövedelmét növelje.²

Pedig a zajongó társadalomnak nem volt igaza. Az iskolajövedelemnél már régóta az volt az eljárás, hogy három részre osztották. Egy rész jutott a tanítónak, a másik részt iskolai célra fordították, a harmadik rész pedig a scholastikus-kanonoké volt, ki az így kapott összeget a rector fizetésére fordítja. Ez úgysis csekélység volt, a scholastikusnak sajátjából és esetlegesen alapokból kellett pótolni a hiányzó összeget.³

Minderre nem gondolnak azok a kolomposok, kik lármájukkal telekiabálják a középkor úgysis ingatag alapon álló társadalmát. A scholastikusok, természetesen, igazuk teljes tudatában védik eljárásuk helyességét úgy a társadalommal szemben, mint később a hatóság előtt, a hová utoljára is kerül a kellemetlen ügy. A huza-vonának, izléstelen civakodásnak végre is a scholastikusok győzelmével lesz befejezése.

A kolostori és a káptalani iskolák tanulói nagy részben bentlakók, csak kevesen vannak kívülről bejárók, externisták. Több kolostorban külön iskola van a bennlakók és kívülről bejárók számára. Szegényebb

¹ A dukát arany elnevezése némelyek szerint X. Constantin (1059—1067) és Mihály (1071—1078) görög császároktól származik, kik aranypénzeikre családi nevüket (Dukas) is rávésették. Mások szerint a pénzre vert eme mondás után jött a dukát elnevezés forgalomba: Sit tibi, Christe, datus, quem tu regis, iste ducatus.

² Az igaz, hogy az élet nagyon olesó volt ebben az időben. Szászországban 1455—1480 közti időben egy pár czipő két-három garasba, egy juh négy garasba került, huszonöt darab tőkehalat adtak négy garasért, egy ölfá odávitellel öt garasba került, a legjobb posztónak rőfe ötgaras volt, a legjobb marhahus fontja néhol két fillérbe, másutt két dénárba került, egy véka buzát hat garas és négy fillérért adtak. V. ö. Janssen: Geschichte d. deutschen Volkes I. 323. s köv., továbbá 357. s köv. 1.

³ V. ö. Kaemmel idézett művét a 135. s köv. 1.

gyermeket¹ a kolostorokban felfogadnak és részint házi szolgálatra használják őket, mely esetben csak a kiváló tehetségűek látogatják az előadásokat, részint a templomban, az isteni tiszteletnél segédkeznek, és ezen a czímen a kolostorokban ellátást kapnak és más segítségben is részesülnek. Ezekből a szegény, tehetséges gyermekekből, a középkorban nem egyszer kiváló tudósok, püspökök, pápák stb. lesznek. A városi iskolák tanulói két részre oszlanak. Az egyik részt, kikért első sorban állítják a városi iskolákat, a városi polgárság gyermekei alkotják, a másikat pedig a máshonnan jött tanulók. Sokan vannak a vándortanulók² is a középkorban, kik egyik városból a másikba mennek, és bolyongásaik közben az iskolákba be-betérnek, és a hol valami ügyes tanítót találhatnak, a mellett letelepszenek.

ACSAY ÁNTAL.

¹ A szegény tanulók nagyszámban vannak. A középkor társadalma segíti ezeket. Többen gazdag családoknál nevelésködnének, néha a város maga vagy az iskolahelyiségben, vagy másutt számukra lakást készített, még ellátásukról is gondoskodik, évenként a város költségén megvendégelik őket. Gazdag főurak, különösen polgárok számukra alapítványokat tesznek, más-hol egyesületek keletkeznek, melyeknek tagjai az iskolák fejlesztését, a növendékek gondozását tűzik ki célul. Ezek az egyesületek a tanulóktól az adott segítség fejében semmi viszonyszolgáltatást nem kívánnak. Az egyház a segélyezett tanulókat különféle egyházi functiókra használja, mely, az igaz, nem egyszer visszatartja a tanulókat tanulásukban, ha t. i. valamelyik tapintatlanul nagyon is lefoglalja a gyermekeket és nem veszi figyelembe, hogy első sorban tanulók.

² A vándortanulók életmódjára sok érdekes vonást örökítettek meg Platner Tamás és Butzbach vándortanulók. A németek különösen szeretik ezt a vándorlást, viszont a német társadalom a vándortanulókat. Városok, egyesek, kórházakat emelnek a szegény vándortanulók számára, bár viszont az is megtörténik, hogy egyik-másik város eltolonoztatja őket. Nem ritkaság látni ilyen vándortanulókat a templom koldusainak sorában is. A kor szelleme nem találta ezt a dolgot megrovandónak, a koldulóbarátok mellett megtűrte a kolduló deákokat. Ebből lehet, ha nem teljesen is, megmagyarázni azt a jelenséget, hogy a szülők közül többen minden nagyobb fájdalom nélkül bocsátják útra gyermeküket, és pedig minden útravaló nélkül. Még gazdag, vagy legalább jómodú szülők is találkoznak, kik gyermeküket kényszerítik, hogy a mindennapi életre szükséges dolgokat koldulják össze. A Svájcban Emmerichbe vándorló Bullinger Henrik, bár gazdag szülők gyermeke, szintén koldulva vándorol a híres emmerichi iskolába. A szülők azért teszik ezt, hogy gyermekük később megbecsüljék a vagyont, és a szegények iránt könyörületes szívű legyen. Kissé erős, de biztos nevelési eljárás. A középkor pedig nagy súlyt fektetett a nevelésre, és fölhasználta e célra mindent.